

## **O'ZBEKISTONDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA MULTIMODAL YONDASHUVNI QO'LLASH: MILLIY TAJRIBA VA IMKONIYATLAR**

---

**Suvanova Nilufar Akbarovna**

*Samarqand davlat chet tillar instituti mustaqil izlanuvchisi (PhD)*

**Annotatsiya.** Maqolada O'zbekistonda boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini rivojlantirish borasidagi islohotlar, milliy metodik an'ana va multimodal yondashuvni qo'llash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Me'yoriy hujjatlar, ona tili va o'qish metodikasiga oid manbalar hamda so'z va tasvirni birlashtiruvchi milliy madaniy an'analar o'rganildi. Milliy tajribada multimodal yondashuv uchun uch tayanch mavjudligi ko'rsatiladi: ko'rgazmalilikka asoslangan metodik an'ana, kitobiy miniatyura san'ati kabi so'z va tasvir uyg'unligi tajribasi hamda yangi avlod darsliklari. Shu bilan birga, tasvirdan ko'proq bezak sifatida foydalanish, tasvir bilan ishlashga oid savollar va metodik tavsiyalarning kamligi asosiy muammolar sifatida ajratiladi.

**Kalit so'zlar:** *o'qish savodxonligi, boshlang'ich ta'lim, milliy tajriba, multimodal yondashuv, ko'rgazmalilik, miniatyura, darslik, ta'lim islohoti.*

## **ПРИМЕНЕНИЕ МУЛЬТИМОДАЛЬНОГО ПОДХОДА НА УРОКАХ ЧИТАТЕЛЬСКОЙ ГРАМОТНОСТИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ УЗБЕКИСТАНА: НАЦИОНАЛЬНЫЙ ОПЫТ И ВОЗМОЖНОСТИ**

---

*Суванова Нилуфар Акбаровна*

**Аннотация.** В статье анализируются реформы в области развития читательской грамотности в начальном образовании Узбекистана, национальная методическая традиция и возможности применения мультимодального подхода. Изучены нормативные документы, источники по методике родного языка и чтения, а также национальные культурные традиции соединения слова и изображения. Показано, что в национальном опыте имеются три опоры для мультимодального подхода: методическая традиция наглядности, опыт книжной миниатюры и учебники нового поколения. Основными проблемами названы преимущественно декоративное использование иллюстраций и недостаток заданий и методических рекомендаций по работе с изображением.

**Ключевые слова:** *читательская грамотность, начальное образование, национальный опыт, мультимодальный подход, наглядность, миниатюра, учебник.*

## APPLYING A MULTIMODAL APPROACH IN PRIMARY READING LITERACY LESSONS IN UZBEKISTAN: NATIONAL EXPERIENCE AND OPPORTUNITIES

---

*Suvanova Nilufar Akbarovna*

**Abstract.** The article analyses reforms aimed at developing reading literacy in Uzbek primary education, the national methodological tradition and the opportunities for applying a multimodal approach. Normative documents, sources on the methodology of teaching the mother tongue and reading, and national cultural traditions of combining word and image were examined. The national experience is shown to offer three foundations for a multimodal approach: a methodological tradition of visual aids, the experience of book miniature painting, and new-generation textbooks. The main problems identified are the largely decorative use of illustrations and the shortage of tasks and methodological guidance for working with images.

**Keywords:** *reading literacy, primary education, national experience, multimodal approach, visual aids, miniature painting, textbook.*

### **Kirish**

Xorijiy tajribani o'rganish muhim bo'lsa-da, har qanday yangi yondashuv milliy ta'lim tizimining o'ziga xos sharoiti, an'analari va imkoniyatlarini hisobga olgandagina samarali bo'ladi. So'nggi yillarda O'zbekistonda boshlang'ich ta'lim mazmunini yangilash, o'qish savodxonligini rivojlantirish va kitobxonlik madaniyatini yuksaltirishga katta e'tibor qaratilmoqda. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda ta'lim sifatini oshirish va ta'lim oluvchilarning hayotiy ko'nikmalarini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida esa xalqaro baholash dasturlarida ishtirok etish va ularning natijalari asosida ta'lim mazmunini takomillashtirish vazifasi qo'yilgan.

Bu jarayonda multimodal matnlar va media resurslardan foydalanish masalasi ham dolzarb bo'lib bormoqda. Biroq uni faqat chet el tajribasini ko'chirish orqali hal etib bo'lmaydi. Maqolaning maqsadi milliy ta'lim tizimida multimodal yondashuvni qo'llash uchun mavjud tayanchlarni va to'siqlarni aniqlashdan iborat.

### **Adabiyotlar tahlili va metodlar**

Tadqiqotda uch guruh manbadan foydalanildi. Birinchi guruhni me'yoriy hujjatlar tashkil etdi: "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun, xalq ta'limini rivojlantirish konsepsiyasi hamda kitob mahsulotlarini nashr etish va kitobxonlik madaniyatini oshirishga oid qaror. Ikkinchi guruhga ona tili va o'qish metodikasiga oid manbalar kirdi (Qosimova va boshq., 2009). Uchinchi guruhni so'z va tasvir munosabatlari, rasmlar kitob va multimodal savodxonlik bo'yicha xalqaro tadqiqotlar tashkil qildi

(Painter va boshq., 2013; Serafini, 2014). Hujjatli tahlil, tarixiy-madaniy tahlil va qiyoslash metodlari qo'llanildi.

Nazariy jihatdan tadqiqot multimodallikni ijtimoiy semiotika nuqtai nazaridan tushunishga tayandi: unga ko'ra so'z, tasvir, rang va joylashuv har biri o'ziga xos ma'no imkoniyatiga ega bo'lgan modlar hisoblanadi (Kress, 2010). Milliy tajribani baholashda multisavodxonlik g'oyasidan ham foydalanildi, chunki u o'quvchini tayyor matnni qabul qiluvchi emas, ma'no yaratuvchi sifatida ko'radi (Anstey, Bull, 2006). Har bir manbadan multimodal yondashuvga xizmat qiladigan yoki unga to'sqinlik qiladigan jihatlar ajratib olindi va umumlashtirildi.

### **Natijalar**

Birinchi tayanch – ko'rgazmalilikka asoslangan metodik an'ana. Milliy ona tili va o'qish metodikasida ko'rgazmalilik tamoyili doimo muhim o'rin tutgan: harf va tovushni o'rgatishda rasm, syujetli rasm asosida hikoya tuzish, matnni rasm bo'yicha qayta hikoyalash kabi usullar keng qo'llanib kelinadi (Qosimova va boshq., 2009). Bu an'ana o'qituvchilarda tasvir bilan ishlash tajribasi borligini ko'rsatadi. Ammo an'anaviy talqinda tasvir asosan so'zni tushuntiruvchi yordamchi vosita sifatida qaraladi. Multimodal yondashuv esa tasvirning o'zini ham o'qiladigan matn sifatida ko'rishni talab etadi.

Ikkinchi tayanch – so'z va tasvir uyg'unligining boy madaniy tajribasi. Sharq kitobat san'atida matn, xattotlik, hoshiya bezagi va miniatyura yagona butunlikni tashkil etgan. Alisher Navoiy asarlari qo'lyozmalariga ishlangan miniatyuralar voqeani takrorlabgina qolmay, qahramonlar holati, makon va vaqt haqida matnda aytilmagan ma'lumotlarni ham yetkazgan. Bu an'anani bugungi tushunchalar bilan aytganda, o'z davrining multimodal matni deb baholash mumkin. Uni boshlang'ich sinfda tanishtirish o'quvchilarga multimodallik yangi hodisa emas, balki milliy madaniyatning ajralmas qismi ekanini ko'rsatadi.

Uchinchi tayanch – yangi avlod darsliklari va bolalar nashrlari. Yangilangan boshlang'ich sinf darsliklarida rangli tasvirlar, sxemalar, belgi va ikonkalar ko'paygan. Bolalar jurnallari va rasmlar kitoblar ham so'z bilan tasvirni birgalikda qo'llaydi. Kitob nashr etish va kitobxonlik madaniyatini oshirishga oid davlat qarori bolalar adabiyotini ko'paytirish uchun qulay sharoit yaratdi. Natijada o'quvchining kundalik o'qish muhiti tabiiy ravishda multimodal bo'lib bormoqda.

**1-jadval. Milliy tajribadagi tayanchlar va muammolar**

| Yo'nalish                | Tayanch                                             | Muammo                                        |
|--------------------------|-----------------------------------------------------|-----------------------------------------------|
| Metodik an'ana           | Ko'rgazmalilik tamoyili, rasm asosida hikoya tuzish | Tasvir yordamchi vosita sifatida qaraladi     |
| Madaniy meros            | Kitobiy miniatyura, xattotlik, bezak san'ati        | Darsda kam foydalaniladi                      |
| Darsliklar               | Rangli tasvir, sxema va belgilar ko'paygan          | Tasvir bilan ishlashga oid savollar kam       |
| Baholash                 | Xalqaro tadqiqotlarda ishtirok tajribasi            | Nazorat asosan o'qish tezligiga qaratilgan    |
| O'qituvchi tayyorgarligi | Ko'rgazmali vositalardan foydalanish ko'nikmasi     | Tasvirni tahlil qilish metodikasi yetishmaydi |

Kitobxonlikni rivojlantirishga qaratilgan tadbirlar, jumladan maktablardagi kitobxonlik tanlovlari va kutubxonalar faoliyati ham bolalarning o'qishga qiziqishini oshirmoqda. Biroq bunday tadbirlarda asosiy e'tibor o'qilgan kitoblar soniga va mazmunni qayta hikoya qilishga qaratiladi. Kitobdagi tasvirlarni tahlil qilish, rasm va matnni solishtirish, o'z rasmi hikoyasini yaratish kabi faoliyat turlari kam uchraydi. Holbuki, aynan ular o'qish savodxonligining talqiniy va baholovchi qismlarini rivojlantiradi.

Tahlil muammolarni ham ko'rsatdi. Darsliklardagi tasvirlarning ko'p qismi matnni takrorlaydi yoki bezak vazifasini bajaradi. Tasvirga oid savollar odatda "Rasmda nimani ko'ryapsiz?" shaklida bo'lib, tasvir va matnni solishtirishni yoki tasvirdan xulosa chiqarishni talab qilmaydi. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanmalarda multimodal matn bilan ishlash bosqichlari va savol turlari deyarli yoritilmagan. Nazorat topshiriqlarida esa o'qish tezligi va to'g'riligi hali ham asosiy ko'rsatkich bo'lib qolmoqda.

**Muhokama**

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, milliy ta'lim tizimida multimodal yondashuvni joriy etish uchun bo'sh joydan boshlash shart emas. Ko'rgazmalilik tamoyili, madaniy meros va yangi darsliklar mustahkam asos yaratadi. Asosiy vazifa – mavjud tajribani yangi mazmun bilan boyitish, ya'ni tasvirni tushuntirish vositasidan o'qish obyektiga aylantirish. Buning uchun o'qituvchi tasvirning matnga nisbatan qanday vazifa bajarishini aniqlay olishi kerak: takrorlaydimi, to'ldiradimi yoki yangi ma'no qo'shadimi.

Xalqaro baholash tajribasi ham shu yo'nalishni tasdiqlaydi. PIRLS topshiriqlarida o'quvchi axborot matnidagi sxema, jadval va rasm osti yozuvidan foydalanishi, badiiy matnda esa qahramon holatini turli belgilar asosida aniqlashi talab etiladi (Mullis va boshq., 2023). Bunday topshiriqlarga tayyorgarlik milliy darsliklardagi tasvirlar bilan

maqsadli ishlash orqali ta'minlanishi mumkin. Masalan, "Zumrad va Qimmat" ertagi bo'yicha o'quvchilardan ikki qizning tasviriga qarab ularning fe'l-atvori matnda qanday ochilganini solishtirish so'ralsa, bu oddiy savol xalqaro "talqin qilish va birlashtirish" jarayoniga mos keladi.

Milliy madaniy merosdan foydalanish masalasida ham ehtiyotkorlik kerak. Miniatyura va xattotlik namunalari boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun murakkab bo'lishi mumkin, shu sababli ularni sodda shaklda, qisqa suhbat va oddiy savollar bilan tanishtirish maqsadga muvofiq. Maqsad san'atshunoslik bilimi berish emas, balki bolaga so'z va tasvir birga ma'no yaratishini ko'rsatishdir.

Shuningdek, bolalar jurnallari, milliy multfilmlar va radioeshittirishlar ham o'qish savodxonligi darslari uchun boy media resurs bo'la oladi. Ular o'quvchiga tanish muhitni aks ettiradi, milliy qadriyatlarni tabiiy tarzda singdiradi va darsni hayotga yaqinlashtiradi. Ammo bunday resurslar ham tanlab olinishi, qisqa qismlarga ajratilishi va aniq savollar bilan qo'llanilishi zarur, aks holda ular dam olish vositasiga aylanib qoladi (Serafini, 2014).

Milliy tajribada o'qituvchi tayyorgarligi masalasi alohida o'rin tutadi. Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari ona tili va o'qish metodikasini chuqur o'rganadi, lekin tasvir, sxema va videomateriallarni o'qish obyekti sifatida tahlil qilish ko'nikmasi o'quv dasturlarida alohida ajratilmagan. Natijada yosh o'qituvchi ham darslikdagi rasmdan faqat suhbatni boshlash uchun foydalanadi. Bu bo'shliqni to'ldirish uchun bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash va malaka oshirish dasturlariga multimodal matn tahliliga oid qisqa amaliy mavzularni kiritish maqsadga muvofiq.

Shuningdek, maktablardagi moddiy-texnik sharoit ham hisobga olinishi kerak. Barcha sinflarda ham proyektor yoki internet mavjud emas. Shu sababli multimodal yondashuv faqat raqamli vositalarga bog'lanib qolmasligi, bosma darslik, rasmlar kitob va plakatlari bilan ham amalga oshirilishi zarur. Raqamli media resurslar esa imkoniyat bor joyda qo'shimcha vosita sifatida qo'llanadi.

Milliy tajribani multimodal yondashuv bilan boyitishda oilaning o'rnini ham muhim. Uyda ota-onalar bilan rasmlar kitob o'qiganda, odatda, faqat matnni ovoz chiqarib o'qiydi, tasvir esa bolaning o'zi ko'z yugurtiradigan qism bo'lib qoladi. Agar ota-onalarga "Rasmda matnda aytilmagan nima bor?", "Qahramonning yuziga qarab uning kayfiyatini ayt" kabi oddiy savollarni berish tavsiya etilsa, uy mutolaasi ham o'qish savodxonligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday tavsiyalarni ota-onalar yig'ilishlarida yoki maktab sahifalarida qisqa eslatmalar shaklida tarqatish mumkin.

Umuman olganda, milliy tajribadagi tayanchlar va muammolarni birgalikda ko'rib chiqish multimodal yondashuvni bosqichma-bosqich joriy etish zarurligini ko'rsatadi. Dastlab mavjud darsliklardagi tasvirlar bilan ishlash savollarini boyitish, keyin qo'shimcha rasmlar kitob va media resurslarni tanlab kiritish, so'ngra

o'quvchilarning o'zi multimodal matn yaratadigan topshiriqlarga o'tish maqsadga muvofiq.

### **Xulosa**

O'zbekistonda boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida multimodal yondashuvni qo'llash uchun ko'rgazmalilikka asoslangan metodik an'ana, so'z va tasvir uyg'unligining boy madaniy merosi hamda yangi avlod darsliklari kabi mustahkam tayanchlar mavjud. Asosiy muammo tasvirdan bezak va yordamchi vosita sifatida foydalanish, tasvir bilan ishlashga oid topshiriq va metodik tavsiyalarning yetishmasligidir. Mazkur muammolarni hal etish uchun milliy materiallar asosida multimodal topshiriqlar tizimini ishlab chiqish va o'qituvchilarni unga tayyorlash zarur.

### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR**

1. Anstey, M., & Bull, G. (2006). Teaching and learning multiliteracies: Changing times, changing literacies. International Reading Association.
2. Kress, G. (2010). Multimodality: A social semiotic approach to contemporary communication. Routledge.
3. Mullis, I. V. S., von Davier, M., Foy, P., Fishbein, B., Reynolds, K. A., & Wry, E. (2023). PIRLS 2021 international results in reading. TIMSS & PIRLS International Study Center, Boston College.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ'ib qilish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to'g'risida"gi Qarori. (2017, 13-sentabr). PQ-3271-son.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni. (2019, 29-aprel). PF-5712-son.
6. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. (2020, 23-sentabr). O'RQ-637-son.
7. Painter, C., Martin, J. R., & Unsworth, L. (2013). Reading visual narratives: Image analysis of children's picture books. Equinox.
8. Qosimova, K., Matchonov, S., G'ulomova, X., Yo'ldosheva, Sh., & Sariyev, Sh. (2009). Ona tili o'qitish metodikasi. Noshir.
9. Serafini, F. (2014). Reading the visual: An introduction to teaching multimodal literacy. Teachers College Press.